

PUT VE PUTPERESTLİK ÜZERİNE

Ramazan Demir

20.06.2022

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ

Bir gün babasına ve halkına şöyle dedi: “Siz neye kulluk ediyorsunuz?”

قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ

Dediler ki: “Putlara kulluk ediyoruz. Onların karşısında saygıyla durmaya da devam edeceğiz.”

(Şuara 70-71 Süleymaniye Vakfı)

Dün مَا edatı ile soru sorulmasının ne anlama geldiğini belirtmiştim, Şuara 70.ayetteki مَا تَعْبُدُونَ sorusu da aynı şekildedir.

Bu iki ayet İbrahim kıssası bağlamında geçmektedir ve kavmine مَا تَعْبُدُونَ diye soran O'dur. Kavmi onun bu sorusuna أَصْنَامًا

demektedir. Müfessir ve meal yazarları hem sorunun akılsız varlıklar için soru edatı olan مَا ile sorulmasından, hem kavminin cevap olarak أَصْنَامًا kelimesini kullanmasından hem de devam eden ayetlerde "dua ettiğinizde size cevap veriyorlar mı, size fayda ve zarar veriyorlar mı?" şeklindeki söylemlerden, bu kavmin taştan tahtadan putlara taptıkları sonucuna çıkmışlardır.

Kuranda "putperestlik" diye bir kavram kullanılmamıştır. Yani Türkçedeki put veya putperestlik kelimesinin Kur'an'da bir karşılığı yoktur. Bu ve benzeri ayetlerde tapınılan şeylere akılsız varlıklar için kullanılan مَا edatının kullanılması ve cevabın أَصْنَامًا olması durumu değiştirmemektedir.

Put nedir?

Ayette geçen أَصْنَامًا kelimesinin sözlük karşılığı *insan şeklinde put* olarak belirtilmiştir¹. Aslına bakılırsa sadece bu tarif bile tapınılan şeyin kum çimento karışımı bir şekil değil *bizzat şekli yapılan kişi/ler* olduğunu anlamaya yeterlidir. Bir insanın heykelini yapacaklar ama heykeli yapılan kişiye değil de heykelin malzemesine mi tapacaklar?

¹ Yeni Sözlük, İlyas Karslı, s:1440

Şu gerçeğin altını çizmek de gerekir ki, uzun vadede put ile putperestler arasındaki ilişkinin malzemeye tapınmaya dönüştüğü de muhakkaktır.

Ayetteki نَعْبُدُ ifadesi gönülsüzce yapılan bir eylemi değil gönüllüce yapılan bir eylemi belirtmektedir. Bu eylemin bizzat kendisi gönüllüdür ama esas önemli nokta, hangi temelden yola çıkılarak bu harekete devam edilecek ve zaman içinde esas anlamını yitirip, şekillere tapınmaya dönüşeceği noktasıdır.

Putperestlik sürdürülebilir bir şey değildir. Kaldı ki put haline getirilen şeyin illa (إِلًا) da kötü olması gerekmemektedir. Mesela günümüzde Kur'an'ın bizzat malzemesi putlaştırılmıştır. Kâğıdı Ukrayna'dan, mürekkebi Çin'den gelen, üzerinde Kur'an ayetleri yazılı kağıtların ciltlerin öpülüp altına götürüldüğü vakıa-ı adiyedendir.

İşte bunu yapanlar, yaptıkları bu hareketlerin *içeriğini* bilerek yapmamaktadırlar. Toplumda kökeni geçmişe dayanan böylesi bir yöneliş oluşmuştur ve bundan dolayı yapmaktadırlar. Böylesi insanlar için put haline getirdikleri şeyin içeriği de malzemesi de hiç önemli değildir. Burada sürdürülen şey sadece oluşan *gelenekler*dir. Yoksa Türkiye'deki halkların, mezarına akın akın gidilen Put 'un ne içeriğinden ne de malzemesinden haberleri vardır. Bu gelenek geçmişten gelir ve insanlar bu geleneğe çocuk yaşlarda alıştırlılırlar. İlkokul, çocuklarını taştan, kâğıttan, kumaştan bir sembolün önünde "Atam İzindeyiz" şiirleri okutturan anlayış işte bu anlayıştır. Oysa çocuk ne saygı duruşunun ne anlama geldiğini ne sembol denilen şeyin ne olduğunu ne sembolleştirilen kişilerin ne olduğunu ne *Ata* denilen şeyi ne de bir şeyin *izinde* olmayı bilmez, bilemez. Çocuklar bu gelenekle başladıkları putperestliklerine büyüdükçe devam ederler. Bu süreç içinde, onlara o putlaştırılan şeylerin *değer* ölçülerini bilmeye yarayacak eğitim verilir. İşte o putlara, o sembollere değer yükleyen şey tam da bu eğitim ve öğretimdir.

Akıllı Resul'den Akılsız Puta

Akıllı ve iradeli bir varlığa kendi değerinden daha fazla değer yükleyerek onu saygı duyulacak ve bu saygıyı unutmamak için de uğruna ritüel oluşturulacak bir şey haline getirmek, o akıllı ve iradeli

varlığı daha akıllı ve daha iradeli hale getirmemekte, tam tersi aklını ve iradesini ondan soyutlamaktadır.

Mesela herhangi bir Allah resulüne Yüce Allah'ın yüklediği değerden daha fazla değer verilerek onun yüceltilmesini farz edelim. Farz etmeye de gerek yok aslında. İsa'yı ele alalım:

Allah resulü olan İsa, sözde onun takipçileri tarafından Allah'ın oğlu olduğu konumuna yükseltilmiştir. Şimdi bu konuma yükseltilen İsa, daha akıllı ve daha iradeli bir varlığa mı dönüşmüştür? Böylesine yüksek bir konuma yükseltilen İsa, bu misyonuna uygun olarak ne yapmıştır mesela?

Yapabildiği tek şey, insanların günahları için kendisini feda etmesidir. Hem tanrının oğlu olacak hem de sadece bunu mu yapabilecek? O günahlar için kendisini feda edeceğine *tanrının oğlu* olma iradesini ve imkanlarını *kullanarak günahkarları günah işlemekten alıkoyamaz mıydı?* Onun günahlar karşısında kendisini feda etmesi güçlü bir iradenin değil, *yenilmiş bir iradenin* göstergesi değil midir?

İsterse dünyayı bir çırpıda yok edecek güce sahiptir; İsterse mezardaki *iyi* insanları tekrar diriltecek güce sahiptir, yerin altını üstüne getirecek güce sahiptir ama yapabildiği tek şey insanların günahlarını üstlenip onların günah işlemelerini *makul* hale getirmek midir?

Buna irade denmez, buna akıl denmez...Çünkü *Tanrının oğlu olan İsa*, *sadece Resul olan İsa*'dan daha akılsız ve daha iradesizdir.

Putperestlik, (ister kötü ister iyi olsun) kişilere tapmak değil, onlara yüklenilen anlama tapmaktır.

Kâbe taştan bir binadır. Müminler namazlarında ona yönelirler, her yıl hacca gidip onu ziyaret ederler ve merkezinde o taş binanın olduğu birçok şeyi yaparlar. Bu taştan binaya olduğundan daha yüksek ve hatta daha düşük bir değer vermek, ister şekli olsun isterse olmasın onu *putlaştırmaktır*. Putlaştırılan her şey daha akıllı ve daha işlevsel olmaz; tam tersi daha akılsız ve işlevsiz olur. Bu yüzden insanlığın toplanma merkezi, insanlığın büyük kongresi olan Hac, işlevsiz turistik geziden öteye gidememektedir. Kâbe öpmenin, el sürmenin, etrafında dönmenin nesnesi olmaktan daha öte bir anlama gidememektedir.

Bütün bunlar Kâbe'ye saygısızlığın sonucu değil, *hak etmediği bir saygıyı vermenin sonucudur*. İşte işin putperestlik kısmı da varlıklara hak etmediği değeri yükleme kısmıdır. Akıllı ve iradeli varlıklara hak

etmedikleri değeri yükledikten sonra onların taştan, betondan, tahtadan şekillerini meydanlara dikmiş olmanın veya dikmemenin hiçbir önemi yoktur.

Diyelim ki bu ülkede mezarına bile tapınılan o kişi için anıt niteliğinde bir kabir yapılmadı, hiçbir heykeli yapılmadı, hiçbir resmi çizilmedi hatta hiçbir fotoğrafı bile olmadı. Ama onun hakkında söylenenler, ona yüklenen değerler yüklenmeye devam edildi, putperestlik olmamış mı olacak?

İşte Şuara suresinde İbrahim'in مَا تَعْبُدُونَ şeklinde soruyu مَا ile sormasının anlamı tam da budur. İbrahim sorusunu مَا ile değil de مَنْ ile sormuş olsaydı *bizzat İbrahim'in kendisi putperestliği kabul etmiş olurdu.*

Ne bir resul ne de çok sıradan bir mümin مَنْ تَعْبُدُونَ diye sormaz. Çünkü daha en başından bilir ki Allah'tan başkasına tapılmaz. Eğer مَنْ diye sorsaydı sanki Allah'tan başka tapılabilecek, tapılmayı hak edecek biri var da onun hakikaten öyle olup olmadığını öğrenmeye çalışıyor gibi bir durum ortaya çıkardı.

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَالْهَ أَبَانِكَ إِبراهيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

Yoksa siz Yakup ölmek üzere iken orada mıydınız! O sırada evlatlarına, “Benim arkamdan kime kulluk edeceksiniz?” diye sordu. Onlar, “Senin ilahına, ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilahına yani tek ilaha kulluk edeceğiz. Biz, ona teslim olmuş kimseleriz!” dediler.

(Bakara 2/133, Süleymaniye Vakfı Meali)

Aynı soruyu hem de yine İbrahim gibi مَا edatını kullanarak Yakup sormaktadır مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي.

Yakup tapınılacak tek *ilahın* Allah olduğunu ve onun da akıllı ve iradeli olduğunu bilememekte midir ki soruyu مَنْ ile değil de مَا ile sormaktadır?

İbrahim'in ve Yakup'un aynı soruyu farklı kişilere مَا ile sormasının sebebi nedir?

مَا edatının soru için kullanılması bazı nedenleri vardır ve bunlardan bir tanesi de şu şekildedir: bir varlığın *mahiyeti* ile durumunu sormak için مَا kullanılır.²

Yakup'un oğullarının verdiği cevap her sıradan müminin zaten katılması gereken bir cevaptır; Yakup bu soruyu oğullarına neden sormuştur? Eğer bu soruyu oğullarının kendisinden sonra başka bir şeye tapmalarından endişe ettiği için soruyorsa, yapması gereken bu soruyu sormak değil *onları inzar etmek* olmalıydı. Yok eğer onların içlerinde başka bir ilaha tapma arzusunu sezdiğinden dolayı soruyorsa, yine yapması gereken bu soruyu sorması değil, uyarıcı ve engelleyici şeyler söylemesiydi. Yok eğer sanki tapınılmayı hak eden başka ilahlar var, o yaşadığı için oğullarını bu ilahlara tapmaktan alıkoydu ama öldükten sonra onların bundan vazgeçeceğinden endişe ettiği için soruyorsa; Yakup, Allah'tan başka ilah olmadığına inanmamış gibi bir sonuç çıkacaktır. *Yakup, bir resuldür ve Allah'tan başka ilah olmadığını, Allah'tan başka tapınılacak hiçbir şey olmadığını, tapınılan şeylerin tamamının sahte olduğunu herkesten iyi bilmektedir.* Allah'tan başka tapınılacak bir şey mi var ki مَا تَعْبُدُونَ diye sormaktadır?

İşte eğer bu مَا edatına meal ve müfessirlerin yüklediği manayı yüklersek, bu durumda tapınılacak çok şey var da Yakup onlardan hangisine tapınılacağını öğrenmek istemektedir gibi bir sonuç çıkmaktadır. Biz لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ifadesini biliyoruz da Yakup bunu bilmiyor mu?

Yakup'un soruyu مَا ile sormasının anlamı *mahiyet* içindir. Oğulları anlamış olacak ki soruyu hemen ALLAH diye cevaplamamış, نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَاللَّهُ أَبَانُكَ إِبْرَاهِيمَ وَاسْمَعِيلَ وَاسْحَقَ diye cevapladıktan sonra bir de temyiz ederek إِلَهًا وَاحِدًا diye cevaplamıştır. Çünkü Yakup kime ya da neye tapınacaklarını değil, Yüce Allah'a kim/ler gibi kulluk edeceklerini sormaktadır; Yüce Allah'a kim/ler/in izinden giderek kulluk edeceklerini sormaktadır. Çünkü bu مَا akılsız ve iradesiz varlıklar için sorulan *ne/neye* sorusu değil, *ne şekilde* sorusudur. Yakup onların *ateist* olmasından korktuğu için bu soruyu sormamaktadır. Yakup oğullarının İbrahim Milleti olarak değil, Yahudi olarak, Hristiyan olarak Allah'a tapmalarından korkmuştur.

² Belagat, Beyan-Meani-Bedi İlimleri, Arap edebiyatı, Nusrettin Bolelli, s: 270

Bu soru işte bunun için yani kulluğun içeriğini *neyin* belirleyeceğini onlara (tabi ki bize de) ğretmek için sorulmuştur. Bu soru مَن ile sorulduğunda asla hem bu içeriği kazanamaz hem de Yakup, hakiki manada başka tapınılacak birileri var da ondan soruyormuş gibi olacaktır.

Zaten oğulların verdiği cevabın son cümlesi şudur:

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ yani biz zaten şu anda da onun için Müslim'iz.

"Benden sonra neye tapacaksınız" sorusu aynı zamanda, şu anda ona tapılmıyor anlamını da verir. şimdi mealdeki şu cümleye bakalım:

"Senin ilahına, ataların İbrahim, İsmail ve İşhak'ın ilahına yani tek ilaha kulluk edeceğiz." ...eceğiz...yani şimdi yapmıyorlar, *ecekler*.

O halde Yakup, oğullarından O İlah'a şimdi tapmalarını değil kendisinden sonra tapmalarını mı istemektedir?

Bu soru bir *ne* sorusu değil bir *ne şekilde* sorusudur, içeriği nasıl olacak sorusudur, yani *mahiyet* sorusudur.

Yakup kendi oğullarının kendisinden sonra başka ilaha tapmalarından korktuğundan dolayı değil, aynı İlah'a İbrahim, İsmail, İşhak ve kendisi gibi tapmamalarından korkmuştur.